

демократичних основ життєдіяльності ВНЗ, що передбачає підтримку і розвиток студентського самоврядування та студентських ініціатив та забезпечує студентській молоді роль активного суб'єкта виховного процесу, сприяє формуванню здатності до саморозвитку та самовихованню.

Підвищення ефективності виховного процесу пов'язане з реалізацією таких завдань:

1. Орієнтація педагогічного колективу на створення педагогічно виховуючого середовища.
2. Гуманізація та гуманітаризація навчання.
3. забезпечення взаємозв'язку виховного процесу із навчальною і науковою роботою.
4. Організація позааудиторної роботи, спрямованої на створення умов для змістовного, активно-творчого дозвілля студентів.
5. Створення морального клімату і високої культури побуту у студентських гуртожитках.
6. Реалізація системи соціального захисту студентів, здійснення соціального моніторингу та діагностики проблем студентського життя.

Модернізація вищої педагогічної освіти дозволить готувати нового вчителя, що відповідає соціальному замовленню і новим тенденціям, які відбуваються нині в суспільстві. Набувши випереджального характеру педагогічна освіта забезпечить умови для перебудови школи, стане дієвим чинником інноваційного розвитку суспільства.

*О.В.Бугрій,
д.п.н, професор,
Криворізький ДПУ*

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ, СПРЯМОВАНИХ НА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито основні характеристики системи пізнавальних завдань, показана її роль в формуванні інтелектуальних умінь студентів.

В статье раскрыты основные характеристики системы познавательных заданий, показана её роль в формировании интеллектуальных умений студентов.

The article deals with the principal features of a cognitive assignments system. Its influence on formation students' intelligence skills has been revealed.

Ключові слова: пізнавальне завдання, інтелектуальні уміння, інтелектуальна діяльність.

На підставі теоретичного аналізу проблем розвитку інтелектуальної діяльності студентів у психології, дидактиці, методиці навчання географії, а також особистого досвіду викладання у вузі ми дійшли висновку, що без спеціально спрямованого формування розумова діяльність студентів розвивається повільно й неефективно.

Засвоєння знань – складний процес, який ґрунтується на оволодінні студентами фактами, поняттями, термінами. У будь-якій системі знань поняття відіграють найважливішу роль. Оволодіння поняттями відбувається через діяльність (розумову, навчальну, трудову тощо). Сформованість поняття – результат складної аналітико-синтетичної діяльності. Психологи й педагоги наводять таку схему формування понять: відчуття – сприйняття – уявлення – поняття.

Інтелектуальні вміння необхідні для формування перерахованих вище понять й осмисленого практичного застосування.

Теоретичний аналіз проблеми формування інтелектуальних умінь, описаний вище, дав змогу намітити головні шляхи її вирішення, обґрунтувати основні напрями й логіку процесу формування названих умінь.

Інтелектуальні вміння формуються завдяки всім навчальним предметам. Матеріали кожного навчального предмета, його зміст надають різноманітні можливості для формування вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати; математичні дисципліни – для навчання доведення, абстрагування; предмети природничого циклу – для формування вмінь виділяти головне, порівнювати, узагальнювати, класифікувати. Педагогічні дисципліни, методика викладання географії й практикум з економічної та соціальної географії зарубіжних країн, як показало наше дослідження, мають широкі можливості для формування всього спектра інтелектуальних умінь.

Процес розв'язання навчально-пізнавальних завдань ми розуміємо як складний аналітико-синтетичний процес мислення.

Завдання мусить сприяти не тільки закріпленню знань, а й формуванню певного стилю мислення.

Інтелектуальні вміння виступають, з одного боку, інструментом розв'язання завдань, а з іншого, – метою засвоєння навчального матеріалу.

Нами розроблено комплексні засоби (навчально-пізнавальні завдання) формування інтелектуальних умінь у процесі педагогічної й методичної підготовки студентів. Навчально-пізнавальні завдання містять питання з галузі педагогіки, методики географії й економічної та соціальної географії зарубіжних країн. При виконанні завдань необхідно використовувати інтелектуальні вміння, такі як: аналіз, синтез, виділення головного, порівняння, класифікацію й узагальнення. За їх допомогою здійснюється проникнення вглиб тієї чи іншої проблеми, яка стоїть перед учнями, розглядаються властивості складових її елементів, розв'язуються завдання.

Дійовим засобом управління й самоуправління розумовою діяльністю студентів у процесі виконання таких завдань є використання прийомів теоретичного мислення: встановлення істотних зв'язків, побудови евристичних схем, правил, орієнтирів тощо.

Ми поділяємо думку, висловлену сучасною дидактикою й психологією про те, що процес розв'язання завдання має такі етапи: аналіз умови завдання, пошук плану розв'язання, розв'язання, перевірка та дослідження процесу розв'язання, його аналіз.

Вихідними положеннями побудови системи навчально-пізнавальних завдань для формування інтелектуальних умінь можна вважати розроблені П. І. Підкасистим розумові дії:

- структурування конкретного змісту матеріалу з досліджуваної теми;
- визначення загальнодидактичного завдання й методичного аспекту кожного його виду в тій або іншій ланці уроку;
- формулювання навчального завдання та його постановка в кожному конкретному випадку з урахуванням характеру змісту й структури діяльності учня [3].

Т. І. Шамова виділяє три основних вимоги до змістово-логічної сторони формування самостійної пізнавальної діяльності:

- зміст завдань має чітко відповідати конкретним дидактичним цілям навчання й виховання;
- зміст і методичний апарат завдань повинні забезпечити діяльність усіх рівнів пізнавальної самостійності;

- у роботах необхідно використовувати всі можливості для введення варіативних завдань, що забезпечують успішне протікання самостійної роботи кожного учня [2].

Перераховані вище вимоги взято нами за дидактичні основи при розробленні системи навчально-пізнавальних завдань спрямованих на формування інтелектуальних умінь студентів при вивченні ними курсів педагогіки, методики географії й практикуму економічної та соціальної географії зарубіжних країн.

Вивчення теоретичних передумов досліджуваної проблеми дало змогу виявити, що інтелектуальні вміння можуть бути сформовані в студентів на різних рівнях, обумовлених здатністю виконувати відповідні їм завдання різного ступеня складності. Виділено три рівні сформованості цих умінь: репродуктивний (низький), репродуктивно-перетворювальний (середній) продуктивний (високий).

За критерії оцінки рівня сформованості інтелектуальних умінь взято:

- засвоєння основних знань;
- оволодіння предметними вміннями;
- ступінь сформованості прийомів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, виділення головного та класифікації.

Репродуктивний рівень (низький) характеризується здатністю студентів виконувати окремі етапи завдань за допомогою правил-орієнтира або без нього. Знання в студентів повні, точні. В основному не сформовані один або два прийоми розумової діяльності.

Другий рівень – репродуктивно-перетворювальний (середній) – характеризується здатністю студентів виконувати завдання самостійно за допомогою правила-орієнтира або без нього. Знання студентів повні, точні. В основному не сформовані один або два прийоми розумової діяльності,

Третій рівень – продуктивний – характеризується здатністю студентів виконувати завдання самостійно за допомогою правил-орієнтира або без нього. Знання в студентів глибокі, повні, точні. В цьому рівні студенти володіють основними знаннями, у них сформовані всі перераховані прийоми розумової діяльності. І студенти застосовують прийоми й в інших галузях знань, тобто здійснюють перенесення.

Вводячи рівні сформованості інтелектуальних умінь, ми мали на увазі, що кожен наступний рівень містить у собі всі риси попередніх, а також специфічні, які відрізняють його від попередніх.

Таким чином, на заняттях викладач спеціально створює умови й використовує систему засобів, реалізація яких забезпечує формування інтелектуальних умінь у студентів у навчальній діяльності з виконання завдань.

Виділені рівні сформованості інтелектуальних умінь задаються за допомогою системи навчально-пізнавальних завдань.

За твердженням психологів, навчально-пізнавальне завдання може викликати розумову активність за певних умов. Вони вбачають джерело активності учнів у суперечностях між наявним у них досвідом (знаннями, уміннями, навичками) і поставленими перед ними вимогами при розв'язанні навчально-пізнавальних завдань. Це такі вимоги: 1) умова завдання не повинна підказувати спосіб розв'язання; 2) минулий досвід, знання, уміння й навички не містять ніякої готової схеми розв'язання, яку можна було б застосувати в цьому випадку.

Виходячи із системного підходу, ми формуємо такі основні характеристики системи завдань:

- навчально-пізнавальні завдання – складна динамічна система, яка має свою сферу;
- елементи системи навчально-пізнавальних завдань утворюють таке поєднання, в якому максимально реалізуються можливості кожного завдання й водночас кожне з них сприяє реалізації можливостей інших завдань у досягненні поставлених цілей;
- використання системи завдань на заняттях передбачає таку організацію навчальної діяльності, при якій забезпечується поєднання процесу навчання й практичної діяльності.

Як елементи розробленої нами системи навчально-пізнавальних завдань виступають: основні знання, інтелектуальні й спеціальні вміння. Системоутворюючим елементом даної системи є інтелектуальні вміння. Кожне вміння складається з часткових умінь, дій і розумових операцій. Між діями й розумовими операціями існують складні взаємозв'язки. Проведений експеримент показав, що навчання окремих операцій без урахування взаємозв'язку з діями не може цілком сформувати вміння. Для оволодіння практичними вміннями необхідно так організувати процес формування, щоб він спирався на інтелектуальні вміння. Для вирішення даної педагогічної проблеми потрібно визначити структуру кожного вміння й під кожен

елемент структури розробити систему вправ і правило-орієнтир, необхідні для відпрацювання окремих дій і їх послідовності на початковому етапі навчання.

Система навчально-пізнавальних завдань була побудована на основі виділення завдань різних рівнів умінь, визначення послідовності їх формування, встановлення завдань, що відповідають цій послідовності.

Завдання розроблялися на основі чинних програм з педагогіки, методики географії й практикуму з економічної та соціальної географії зарубіжних країн. Студенти, котрі знають правило-орієнтир і вміють користуватися ним, одержували в ході вступного інструктажу навчальні картки-завдання, складені з урахуванням рівня їхньої підготовленості.

При визначенні ступеня складності навчально-пізнавальних завдань для формування інтелектуальних умінь ми використали критерії складності, розроблені І. Я. Лернером:

- що більше в умові даних, які учневі треба співвідносити одне з одним, то складніше завдання;
- завдання ускладнюються в міру збільшення кількості послідовних дій, необхідних для виконання завдання,
- завдання тим складніше, чим більше паралельних, – тобто таких, що випливають одне з одного, – результатів необхідно отримати, виходячи з умови [1].

У ході виконання навчально-пізнавальних завдань відбувається процес формування інтелектуальних умінь, який полягає в послідовному, закономірному оволодінні комплексом дій.

Отже, постановка перед учнями пізнавальних завдань, метою яких є самостійне одержання відповіді на поставлене запитання, максимально активізує їхнє мислення, спонукає аналізувати, виділяти головне, порівнювати, узагальнювати об'єкти, факти, явища.

Основним дидактичним методом формування інтелектуальних умінь ми обрали проблемний, який ґрунтується на використанні в навчальному процесі навчально-пізнавальних завдань і запитань.

Будь-які вміння формуються в діяльності, що реалізується через систему завдань. При їх розв'язанні використовуються такі інтелектуальні вміння, як аналіз, синтез, виділення головного, порівняння, класифікація, узагальнення.

Система таких завдань наведена в наших публікаціях. Основою складання завдань був, з одного боку, зміст навчальних посібників, рекомендованих для студентів географічного факультету, з

Розділ I. Теоретичні основи педагогіки вищої школи

педагогіки, методики географії й практикуму з економічної та соціальної географії зарубіжних країн, а з іншого, – створена нами модель учителя географії зі сформованими інтелектуальними вміннями.

Нами розроблено класифікацію системи навчально-пізнавальних завдань, спрямованих на формування інтелектуальних умінь студентів.

1. Завдання з економічної й соціальної географії зарубіжних країн.

Тема. Основні риси розміщення машинобудування й хімічної промисловості світу.

Мета. Вивчити особливості розвитку й розміщення машинобудування й хімічної промисловості в сучасному світі. Розглянути характерні риси в географії провідних галузей машинобудування. Виділити головні райони машинобудування й хімічної промисловості на земній кулі. Продовжити формування вмінь роботи з картографічними й статистичними матеріалами. Практикуватися в складанні схем міжгалузевих зв'язків.

Устаткування: карта “Хімічна промисловість світу”, атласи.

Завдання 1.

Позначити знаком (+) чинники, які визначають розміщення галузей машинобудування, представлених у таблиці “Чинники розміщення галузей машинобудування” (табл. 1).

Усно відповісти на запитання: Що таке сировинні, трудові, наукові, кваліфікаційні, транспортно-географічне розташування?

Таблиця 1

Чинники розміщення галузей машинобудування

Галузі машинобудування	Чинники розміщення					
	Сировинний	Трудові ресурси	Наукова база	Споживач	Кваліфіковані кадри	Транспортно-географічне розташування
1. Тракторобудування						
2. Виробництво обладнання:						
а) гірничошахтного;						

б) нафтового;							
в) дорожньо-будівельного;							
г) для металургії;							
д) для текстильної промисловості;							
е) для поліграфії;							
ж) для целюлозно-паперової промисловості;							
з) для хімічної промисловості.							
3. Автобудування							
4. С/г машинобудування							
5. Авіаракетно-космічне машинобудування							
6. Виробництво підшипників							
7. Виробництво ЕОМ							
8. Виробництво медичного обладнання							
9. Суднобудування							
10. Годинникова промисловість							
11. Виробництво телефонно-телеграфних апаратів							

Завдання 2.

Користуючись картами атласу, визначити головні галузі машинобудування в містах: Парижі, Манчестері, Мюнхені, Гданську, Баку, Єкатеринбурзі, Детройті, Буенос-Айресі, Ташкенті, Цюриху, Сіетлі, Осака. Пояснити причини такої спеціалізації (усно).

Завдання 3.

Побудувати стовпчасті діаграми "Динаміка виробництва основних видів машинобудівної продукції в другій половині ХХ ст." використовуючи дані таблиці "Виробництво деяких видів продукції машинобудування у світі в другій половині ХХ ст." (табл. 2). Порівняти діаграми, висновок записати в зошит.

Усно відповіді на запитання:

- Чи впливає НТР на темпи росту й галузеву структуру машинобудування?
- Які галузі світового машинобудування нині розвиваються найбільш швидкими темпами?

Таблиця 2

Виробництво деяких видів продукції машинобудування у світі в другій половині ХХ ст.

Продукція, од. виміру	1950 р	1960 р	1970 р	1980 р	1990 р	1997 р
1. Автомобілі, млн. шт.	10,5	16,5	9,3	39,3	7,8	6,0
2. Морські торговельні судна, мл. БРТ	3,5	8,4	1,7	3,9	4,9	9,5
3. Телевізори, млн. шт.	8,0	21,0	5,0	2,0	29,0	43,0
4. Холодильники, млн. шт.	2,3	10,0	8,6	39,7	52,7	9,8
5. Пральні машини, млн. шт.	2,5	9,0	4,6	30,0	6,0	7,8

Завдання 4.

Використовуючи довідковий матеріал, доповнити схему міжгалузевих зв'язків автомобілебудування (рис. 1) на прикладі концерну "Мерседес". Замалювати в зошиті, зазначивши країни-постачальники комплектуючих деталей.

Рис. 1. Міжгалузеві зв'язки автомобілебудування

Довідковий матеріал

“Виробництво в Німеччині – комплектувальні з усього світу” – такий девіз роботи німецьких автомобільних компаній. Мережа постачальників концерну “Мерседес” охоплює практично всю планету.

Кабельне устаткування для “Мерседеса” виготовляють Австрія, Словаччина, Болгарія, Франція, Португалія, ПАР, Мексика. Обігрівачі й кондиціонери одержують із Франції та Японії, повітроводи – з Італії. Музику забезпечує японська аудіоапаратура високої якості відтворення – американські підсилювачі. Клаксони – іспанського виробництва. Поліровані дерев’яні деталі салону виготовлені румунськими столярами. Скло привезене з Канади. Друковані плати для електроніки постачають фірми з Малайзії та Філіппін. Італія постачає формувальні частини корпусу; ПАР – частини системи викидів; Чехія – матеріал для обтягування сидінь.

Завдання 5

Порівняти перші “десятки” країн з випуску основних видів продукції машинобудування й хімічної промисловості. Заповнити таблицю, зазначивши місце країни у світовому виробництві (1-е – червоним кольором, 2-е – зеленим, 3-є – чорним). Підкреслити держави, що входять до складу лідерів (тобто в усі “десятки”):

- а) машинобудування;
- б) хімічної галузі.

Пояснити список країн, які домінують.

Порівняльна таблиця країн-лідерів

Країна	Місце у світі з машинобудування			Місце у світі з виробництва хімічної продукції			
	Судна	Автомобілі	Телевізори	Мін. добрива	Синтетичні смоли й пластмаси	Хімічні волокна	Синтетичний каучук

Завдання 6

На контурній карті позначити кольором або штрихуванням групи країн з різним рівнем розвитку машинобудування.

1. Країни з порівняно повною номенклатурою виробництва – США, ФРН, Японія.

2. Країни з малоістотними прогалинами у структурі галузі – Великобританія, Італія.
3. Країни, які мають неповний набір галузей машинобудування, – Росія, Франція, Китай, Іспанія, Чехія.
4. Країни, що ввозять більшу частину номенклатури машинобудівної продукції, але з високорозвиненими окремими галузями й позитивним зовнішньоторговельним балансом щодо машин – Швейцарія, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань.
5. Країни з високим ступенем залежності від імпорту, але з окремими високорозвиненими підгалузями машинобудування – Нідерланди, Бельгія, Австрія, Данія, Угорщина, Малайзія, Польща, Румунія, Болгарія, Україна.
6. Країни з великими масштабами виробництва – Канада Бразилія, Мексика, Індія.
7. Країни, де при значних загальних масштабах виробництва зовнішньоторговельний баланс різко негативний, – Австралія, ПАР, Аргентина.
8. Країни, що мають окремі експортні й вузькоспеціалізовані види машинобудування, – Фінляндія, Норвегія, Ізраїль, Греція, Португалія, Пуерто-Рико, Маврикій.
9. Країни, де машинобудування має хоча й значні масштаби, але явно недостатні для задоволення своїх потреб, – Туреччина, Єгипет, Іран.
10. Країни із зародковим машинобудуванням – Нігерія.
11. Країни з переважно ремонтно-складальними підприємствами – Ефіопія, Камбоджа.

Завдання 7

Замалювати в зошит схему “Склад і галузеві зв’язки хімічної промисловості” (рис. 2).

Завдання 8

З’ясувати спеціалізацію машинобудування й хімічної промисловості в регіонах світу. Заповнити таблицю.

Регіон	Провідні галузі машинобудування й хімічної промисловості

Примітка: спеціалізацією вважати виробництва, у яких регіон посідає 1-е й 3-є місця.

Які чинники сприяли розвитку даних галузей у кожному з регіонів?

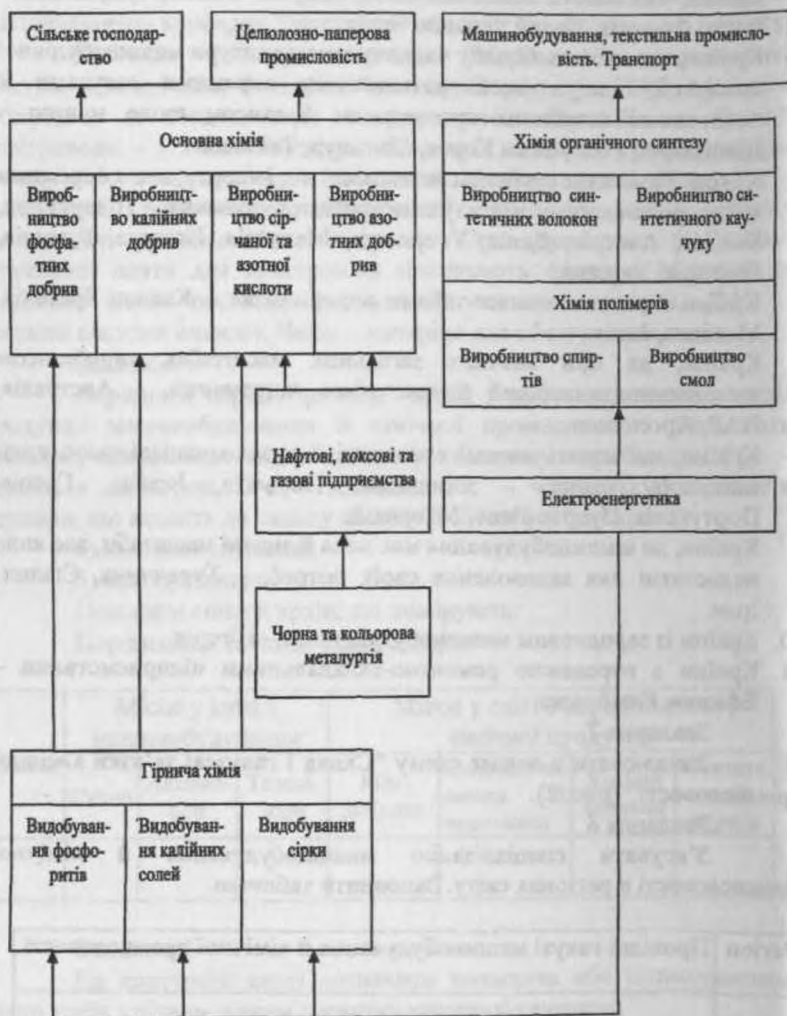

Рис. 2. Склад і галузеві зв'язки хімічної промисловості

Додаткові завдання

А. Дібрати матеріал про найбільші автомобільні корпорації (“Дженерал Моторс”, “Форд”, “Даймлер-Крайслер”, “Тойота”, “Фольксваген”, “Пежо-Сітроен”, “ФІАТ”). Оформити таблицю:

Корпорація	Базування штаб-квартири	Найбільш відомі марки автомобілів	Дочірні й підпорядковані компанії

Б. Провести акцію “Хімія в нашому будинку”. Заповнити експрес-картку й відповісти на запитання:

1. Якою продукцією хімічної промисловості ви користуєтесь в побуті?
2. Якими галузями хімічної індустрії вона випускається?
3. а) Які компанії (фірми), що роблять хімічні продукти, зокрема тонку хімію, ви знаєте (віддаєте перевагу)?
- б) Де перебувають країни їх базування?

Результати анкетування записати в таблицю:

Продукція хімічної промисловості	Галузь	Компанія

Завдання з педагогіки (II курс):

1. Користуючись підручниками різних авторів, установіть спільне й відмінне в трактуванні поняття “Метод навчання” (аналіз, порівняння, виділення головного).

2. Назвіть відмінні ознаки понять “учіння” й “навчання”, розкривши сутність кожного (аналіз, виділення головного, порівняння).

3. Дайте синтетичне узагальнююче визначення поняття “проблемне навчання”, користуючись підручниками різних авторів (аналіз, порівняння, узагальнення, синтез).

4. Укажіть найважливіші спільні й відмінні ознаки понять “репродуктивні методи навчання” й “проблемні методи навчання” (порівняння, виділення головного, аналіз і синтез).

Виходячи з того, що суб’єкт є суб’єктом зв’язку, й це надає можливість у навчанні найповніше використати творчий потенціал як

студента, так і викладача, ми розробили структуру спільної діяльності студента й викладача з формування інтелектуальних умінь (д. табл. 3).

Таблиця

Спільна діяльність викладача й студентів з формування інтелектуальних умінь

Діяльність викладача	Діяльність студентів
<ul style="list-style-type: none"> - аналіз програм і навчальних посібників із предмета з метою з'ясування можливостей формування інтелектуальних умінь і позначення їх за розділами, темами тощо; - розроблення запитань і завдань на формування інтелектуальних умінь за окремими темами; - розроблення запитань і завдань для студентів на створення текстів, ситуацій, запитань, завдань, пов'язаних з інтелектуальними вміннями; - розроблення алгоритмів і правил-приписів з формування інтелектуальних умінь; - контроль й оцінка результатів виконання студентами прийомів розумової діяльності; - організація індивідуальної й колективної роботи студентів з освоєння інтелектуальних умінь 	<ul style="list-style-type: none"> - виконання завдань і відповіді на запитання щодо інтелектуальних умінь; - створення в навчальній і позанавчальній роботі текстів, ситуацій, питань, завдань, пов'язаних з інтелектуальними вміннями; - освоєння алгоритмів і правил-приписів, пропозиції щодо їх удосконалення; - участь в оцінюванні результатів; - участь у колективній роботі із засвоєння інтелектуальних умінь.

Наведені види діяльності використовувалися нами при проведенні практичних занять.

Таким чином, незважаючи на недостатнє використання інтелектуальних прийомів у текстах підручників і навчальних посібників з предметів, формулювання завдань, постанов проблемних питань і використання навчально-пізнавальних завдань

створюють умови для формування в студентів умінь аналізувати, порівнювати, класифікувати, виділяти головне, узагальнювати тощо.

Описаний нижче досвід показав, що оптимальним для формування інтелектуальних умінь є використання навчально-пізнавальних завдань поетапно.

На першому етапі завдання подаються студентам викладачем (з урахуванням наведеної вище класифікації й принципу "від простого до складного") із наступним колективним обговоренням результатів й аналізом помилок.

На другому етапі студенти самі ставлять завдання на володіння прийомами розумової діяльності, демонструючи не тільки своє просування в інтелектуальному розвитку, а й певну методичну підготовленість.

Список використаних джерел

1. Лернер И. Я. Учебные умения и их функции в процессе обучения / И. Я. Лернер // Роль учебной литературы в формировании общих учебных умений и навыков школьников : материалы VI пленума Ученого методического совета при АП СССР. – М. : Педагогика, 1984. – С. 19-33.
2. Пидкасистый П.И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении / П.И. Пидкасистый, Б. И. Коротяев. – М. : Знание, 1978. – 77 с.
3. Шамова Т. И. Проблема активизации учения школьников (Дидактическая компетенция и пути реализации принципа активности в обучении): дисс. ...доктора пед. наук / Т.И.Шамова. – М., 1977. – 386 с.

Л.В.Бешевець

канд. пед. наук, доцент,

Криворізький ДПУ

ЕМОЦІЇ В СИСТЕМІ МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються різні аспекти мисленнєвої діяльності з точки зору психологічної теорії діяльності О.М.Леонтьєва. Показано єдність емоційно-потребової та пізнавальної сфер особистості, тобто розкрито сукупність проблеми „єдності афекту та інтелекту”.

Ключові слова: емоції, мислення, потреби, регуляція.

В статье рассматриваются различные аспекты мыслительной деятельности с точки зрения психологической теории деятельности